

SOSYAL HAKLARIN EDEBİYATTA ELE ALINIŞI: YAŞAR KEMAL RÖPORTAJLARI

Gökhan BULUT
Ankara Üniversitesi

Çağrı Kaderoğlu BULUT
Ankara Üniversitesi

*“Ben, insanların iyiliğine, hakseverliğine, onuruna,
çağımızın getirdiği güzel düşüncenin kötülükleri yeneceğine,
çağımızın yenilmez halk gücüne inanırım.
Ve derim ki, güzel yirminci yüzyıl, sana malum ola halımız.”*

Yaşar Kemal
(*Karanlıkta Yol Açanlar*)

Özet: Bu tebliğin konusu, Yaşar Kemal’in röportajlarında sosyal hak taleplerinin nasıl ele alındığı ve kavrandığıdır. Yaşar Kemal röportajları, toplumsal sorunların gazetecilik teknikleriyle araştırılıp edebiyat teknikleriyle aktarıldığı çok önemli sosyal tarih arşivleri niteliği taşımaktadır. Roman ve öykülerine de kaynaklık eden bu çalışmalarında Kemal, sosyal sorunları konu edinmiş, sorunlarını ele aldığı toplumsal kesimlerin sosyal hak taleplerini de belirginleştirmiştir. Bu çalışmada, Kemal’in röportajlarındaki sosyal hak taleplerinin hangi başlıklarda yoğunlaştığı ve Kemal’in bu talepleri nasıl ele aldığı değerlendirilecektir. Gerçek sosyal sorunların yer aldığı röportajlarda hakların hangi temel özelliklerinin öne çıktığı, hangi türden sosyal hakların hangi araçlarla ele alındığı çalışmamızın içeriğini oluşturacaktır. Böylece sosyal haklar ve onların çerçevesini çizen toplumsal ilişkiler, röportajlar aracılığı ile incelenebilecektir.

125

Anahtar Sözcükler: Sosyal Haklar, Röportaj, Yaşar Kemal, Toplumsal Sınıflar, Edebi Gazetecilik.

Social Rights in Literature: The Literary Journalism of Yaşar Kemal

Abstract: The subject of this study is to explore the ways demands of social rights are grasped in literary journalism texts with Yaşar Kemal. Literary journalism texts with Yaşar Kemal are important social historical archives in which social problems are investigated using journalism techniques and narrated through literature techniques. In his studies, which also form the foundation for his novels and stories, Kemal touches on the social problems and crystallized the demands of rights of the social groups he mentions. The topics under which the demands of social rights are clustered in literary journalism texts with Kemal and the way he goes around these demands are reviewed in this study. The content of our study consists of the prominent features of the rights and the tools that were used to explain certain social rights. Thus, it will be possible to examine the social rights and the social relationships that form the mainframe for these rights.

Keywords: Social Rights, Commentary, Yaşar Kemal, Social Classes, Literary Journalism.

GİRİŞ

Yaşar Kemal edebiyatı çoğunlukla romanları üzerinden incelenegelmiştir. Ne var ki Yaşar Kemal'in röportaj alanına katkısı da kurucu niteliktedir. Kemal röportajları kendinden önceki dönemin benzer metinlerinin ancak "habercisi" olduğu bir türün tanımını oluşturacak niteliktedir. Kemal, dünyadaki örneklerinin "edebi gazetecilik" olarak isimlendirildiği bir pratiği ülkemize taşımıştır. 1850'lerden itibaren dünyaya yayılmış olan edebi gazetecilik, George Orwell, Ernest Hemingway, Jack London, Maksim Gorki, İlya Ehrenburg gibi isimlerin en önemli yapıtlarını verdiği de bir türdür. Bu tür, Kemal'in 1960'larda başlayan gazetecilik deneyimi ve özgün perspektifiyle Türkiye'de yaygınlaşmıştır. Romanlarındaki kurgusal anlatımın gücünün temelini de oluşturan röportajlar, Kemal'in Anadolu coğrafyasını bir gazeteci olarak gözlemlediği ve gözlemlerini edebiyatçı karakteriyle kaleme aldığı çok önemli metinlerdir. Bu metinler aynı zamanda, toplumsal sorunların gazetecilik teknikleriyle araştırılıp edebiyat teknikleriyle aktarıldığı çok önemli sosyal tarih arşivleri niteliği de taşımaktadır. Roman ve öykülerine de kaynaklık eden bu çalışmalarında Kemal, sosyal sorunları konu edinmiş, sorunlarını ele aldığı toplumsal kesimlerin sosyal hak taleplerini de belirginleştirmiştir.

Bu çalışmada, Kemal'in röportajlarındaki sosyal hak taleplerinin hangi başlıklarda yoğunlaştığı ve Kemal'in bu talepleri nasıl ele aldığı değerlendirilecektir. Çünkü bir edebi tür olarak röportaj, ele aldığı konunun hem olgusal ve aktüel düzeyde incelenebilmesine hem de edebiyattaki karşılığının nasıl kurulduğunun analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Gerçek sosyal sorunların yer aldığı röportajlarda hakların hangi temel özelliklerinin öne çıktığı, hangi türden sosyal hakların hangi araçlarla ele alındığı çalışmamızın içeriğini oluşturacaktır. Böylece sosyal haklar ve onların çerçevesini çizen toplumsal ilişkiler, röportajlar aracılığı ile incelenebilecektir. Bu noktada, hak kavramının içeriği ve kapsamının nasıl ele alındığı önemli bir ayrım noktası haline gelmektedir.

126

Hak kavramının çerçevesini çizen temel tartışma zemini en genel haliyle *insan hakları* kavramıyla kurulmaktadır. İnsan hakları, insanın insan olmaktan kaynaklanan, temel ve dokunulmaz, devredilemez ve vazgeçilmez haklarını kapsamaktadır ve "insanın onurlu ve iyi bir halde yaşamını sürdürmesi için gerekli olan haklar" ya da "insanın insan olarak sahip olduğu olanakları gerçekleştirebilmesini sağlayan haklar" (Gülmez, 2001; Kuçuradi, 2007; Tepe, 2009) olarak tanımlanmaktadır. Ancak insan hakları, kendiliğinden üretilmiş, herkes için aynı ve tarafsız hakları ifade eden bir kavram elbette değildir. İnsan hakları, belirli bir tarihsel süreç içerisinde oluşturulmuş ve tarihsel-toplumsal güç ilişkileriyle, sınıf mücadeleleriyle biçimlendirilmiş bir bütünlüktür. İçerisinde üretildiği toplumsal üretim ilişkilerinin kaçınılmaz olarak izlerini taşımaktadır. Bu nedenle insan haklarının ne olduğu ya da nasıl kavramsallaştırılması gerektiği konusunda çeşitli ve birbirine çelişen görüşler mevcuttur. Dolayısıyla bu çalışmanın sosyal hakları nasıl kavramsallaştırdığının açıklanması önemli bir metodolojik gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal hakların oluşmasını sağlayan tarihsel ve toplumsal dönüşümlerin, bu haklar kuşağının niteliklerinin ve bunun toplumsal kesimler açısından anlamının ne olduğu üzerine tartışmak, insan hakkı tartışmalarının bağlamsallaştırılması ve çalışmaya bu biçimiyle dahil edilebilmesi için bir ön şart olarak değerlendirilmektedir. İzleyen bölümlerde sırasıyla hak tartışmalarının tarihsel ve toplumsal boyutları ile bir tür olarak röportaj ve Yaşar Kemal röportajlarının özelliği tartışılacak; Yaşar Kemal röportajlarında sosyal hakların ele alınışı, bu tartışmaların ışığında, son bölümde incelenecektir.

I. TARİHSEL-TOPLUMSAL BOYUTLARIYLA LİBERAL VE SOSYAL HAKLAR

Hak kavramı modern dünyanın en çok kullanılan kavramlarından biri olmasının yanında en çok tartışılan kavramlarından da biridir. Hak nosyonu kimilerine göre "çok gizemli bir şey" (Nuttall, 1997: 205), kimilerine göre ise "tılsımlı" (Bürkeve ve Özügürlü, 2011: 15) bir kavramdır. Söz konusu kavramın insanların günlük yaşamlarını ve toplumsal ilişkilerini belirleyen oldukça somut bir durumu işaret etmesi nedeniyle, üzerinde uzlaşılmış, ortak ve belirlenmiş tek bir tanımı bulunmamaktadır. Fakat yine de kabul edilen belli asgari paydalar saptanabilir. Buna göre söz-

lük anlamıyla hak, “gerçek, sabit ve doğru olmak, gerekmek, bir şeyi gerçekleştirmek” anlamları yanında “adalet; adaletin ya da geleneğin gerektirdiği veya kişiye tanıdığı şey” anlamlarında da kullanılmaktadır (Coşkun, 2006:105). Benzer şekilde hem gündelik dilde, hem felsefi-ahlaki söylemde, hem de hukuk terminolojisinde yaygın olarak kullanılan hak (right) kavramı, iki temel anlama sahiptir: Doğruluk ve yetki. Başgil’in belirttiğine göre Birinci anlamda hak, bir şeyin doğru, uygun, yerinde ve layık olduğuna vurgu yapar (Bulut, 2009: 7). İkinci anlamda ise hak, bir şey yapmaya yetkili olma ya da bir şeyi talep edebilme anlamına gelir. Haklardan söz edildiğinde genellikle bu son anlama vurgu yapılır (Donnelly, 1995: 19). Hak sahibi olmak, hak sahibi olan kişinin bir şeyi meşru olarak talep edebileceği anlamına gelir ve o şeye yönelik iddianın tartışılmazlığı ve herkesçe tanınmasını içermektedir (Coşkun, 2006: 106). Ayrıca hak kavramı, “adil ve doğru olanı imlemesi ve (hak) sahibine belli bir ölçekte meşruiyet ve egemenlik alanı sunması” (Bürke ve Özügür, 2011: 15) ile de tarif edilebilmektedir.

Hak kavramının yalnız soyut bir tartışma nesnesi değil, toplumsal ve politik olarak da belirlenen bir pratikler alanını tanımlıyor oluşu, onun aynı zamanda tarihsel bir mücadele alanını işaret ettiği anlamına da gelmektedir. Bu da kavram üzerinde oldukça keskin kutuplaşmaların yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Hak nosyonuna ilişkin temel tartışmaların burjuva-liberal bir hak anlayışı ile Marksist kökenli bir hak kavrayışı etrafında şekillendiği söylenebilir. Bu ayrım, hak kavramının “ne olduğu”ndan, hakların ortaya çıkış sürecini ve geçirdiği tarihsel evrimini anlama noktasına kadar birbirinden oldukça farklı dinamikler ve içerikler tanımlar. Buna bağlı olarak, neyin hak olup neyin olmadığı, kimlerin haklara sahip olduğu ya da olmadığı gibi oldukça gerçek toplumsal düzenlemelerin de kökenini oluşturur. Bu nedenle, hak kavramına ilişkin bütüncül bir fikir oluşturabilmek ve tartışmanın bağlamını oturtabilmek için söz konusu ayrımı oluşturan farklı kavrayışları incelemek yerinde olacaktır.

1. Aydınlanma ve Hakların Dünyevileşmesi

Liberal hak kavrayışları, hak nosyonunu temelde “insan hakları” çerçevesi içerisinde anlandırmaktadır. Buna göre insan hakları insanın yalnız insan olması dolayısıyla sahip olduğu özellikleri tarif eder. Bu haklar, doğal ve evrensel niteliktedir. Modern anlamıyla insan hakları kavramının kökenleri 17. yüzyıla birlikte Aydınlanma Çağı’na dayanmakta ve “doğal hukuk” doktrini içerisinde yer almaktadır. Doğal hukuk doktrini, insanların doğuştan özgür ve eşit olduğunu kabul etmiştir (Bulut, 2009: 25). Böylece, insanlar için doğal hukuktan doğan doğal haklardan bahsedilebilir. Ortaçağ’da kilisenin egemenliği altında Tanrısal bir karaktere bürünen doğal hukuk doktrini, Rönesans ve Reform hareketlerinin ardından “17. yüzyıla birlikte Locke, Rousseau ve Kant’ın doğal yaşam ve toplumsal sözleşme kuramları ile laik bir karaktere kavuşmuş, böylece ilahi hukuk ile doğal hukuk arasında keskin bir ayrım yaşanmıştır” (Bulut, 2009: 26).

Aydınlanma filozoflarının kiliseye karşı aklı toplumsal yaşamın merkezine oturtan yaklaşımları ile tanrısal buyruklar ve düzenlemelerin dışında, akla dayanan bir doğal hukuk kavramı ve buna bağlı olarak insanlara özgü bir haklar alanının varlığı gündeme gelmiştir. Coşkun’un belirttiği gibi bu alanda doğal hukukun üç önemli esasına vurgu yapılır. Buna göre doğal hukukun kaynağı insan (birey)dır. İnsan, salt insan olduğu için bir doğal hukuka sahiptir. Bunun kaynağını insan erdemleri ve insan onuru oluşturur. İkinci olarak, doğal hukuk (ve haklar) evrenselci bir yaklaşıma sahiptir. Bunun temelinde topluma hakim olması gereken bir takım evrensel aklı ilkelerin varlığı düşüncesi yatmaktadır. Son olarak da doğal hukuk, insanları yönetime karşı koruyabilmenin yegâne yoludur (Coşkun, 2006: 78). Buna göre iktidarı sınırlamak her zaman temel ihtiyaç olmuştur. Bu anlamda önceleri ilahi bir kuvvetle (Tanrı, kilise) sınırlandırılan iktidar artık doğal hukukla sınırlandırılmaya başlanmıştır. Böylece akla dayalı doğal hukukun toplumsal ilişkilerin ve düzenin temelini oluşturması, aynı zamanda Aydınlanma ile birlikte iktidarın dünyevileşmesinin de önemli bir aracı olmuştur.

Modern hak kavramı da bu süreçte, Bürke ve Özügür’ün belirttiği gibi, siyasal erkini tanrıdan alan imparatorun tebaasından, kapitalizmle oluşan cumhuriyetin ‘bağımsız’ yurttaşına geçişin siyasi ve hukuki zeminini döşemiştir (2011: 17). Buna paralel olarak Aydınlanma Çağı’nı

önemli ölçüde tarif eden “birey vurgusu”, “aklın hâkimiyeti”, “toplumun bir aradalığının koşulları” ve “özgürlük düşüncesi” bu dönem filozoflarının¹ en önemli ve değerli konularını oluşturmuş, haklara dair temel savlar bu vurgular çerçevesinde ortaya konulmuştur. Böylece, Aydınlanma çağının iktidarın dünyevileşmesine paralel olarak haklar tartışmasına da dünyevi bir içerik kazandırdığı söylenebilir. Bu içerik, insanın sahip olduğu hakların herkes için doğuştan gelen, evrensel, vazgeçilmez, devredilmez olduğu fikri ile özgürlük ve mülkiyetin en temel doğal hak olduğudur. Bu yanı sıra, söz konusu dönemin “hak” kavrayışı ile devamındaki Fransız Devrimi arasında güçlü bir etkileşim tespit edilebilmektedir.

2. Devrimler Çağında Liberal ve Sosyal Haklar

Haklara ilişkin böylesi bir içerik, Fransız Devrimi'nin sürükleyici sınıfı olarak burjuvazinin, ayrıcalıkların tanrısal ve hiyerarşik olarak bahşedildiği feodal sisteme ve monarşiye karşı mücadeledeki ihtiyaçlarına da karşılık gelmektedir. Aydınlanmadan devralınan ancak temel olarak burjuvazi ile aristokrasi arasındaki egemenlik mücadelesinin şekil verdiği bu haklar söylemi, tarihsel olarak burjuvazinin zaferlerine paralel bir gelişme izlemiştir, Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1776) ve Fransız Devrimi'nin (1789) ardından ilan edilen bildirgelerle tarihsel bir somutluk kazanmıştır. Amerikan ve Fransız Devrimleri “16. yüzyıldan beri iktisadi planda gelişen yeni mülk sahibi (burjuva) sınıfın kendisini bir ulus olarak örgütleyerek siyasal iktidarı fethetme hamlelerinin” (Bürke ve Özügürlü, 2011: 19) sonucudur. Bu tarihsel evreyi Marks, belirli bir sınıfın eski politik düzen üzerindeki zaferi olarak değil de yeni bir toplum düzeninin zaferi olarak ifade etmektedir. Bu devrimlerin, her yönüyle yeni bir dönemi açtığını anlatan Marks'a göre devrimlerle kazanılan zafer, burjuva mülkiyetinin feodal mülkiyet üzerindeki zaferidir; akılcılığın boş inançlar üzerindeki zaferidir; modern ailenin aristokratik aile üzerindeki zaferidir, sanayinin muhteşem tembellik üzerindeki zaferidir, burjuva hukukunun Ortaçağ üzerindeki zaferidir (Karabacak, 2007). Bu kapsamda 1776 Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi ile 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi, burjuvazinin hak nosyonu ile ilişkisini yalnız politik alanda değil hukuki olarak da ilan eden belgeler niteliğindedir. Özdek'in de vurguladığı gibi bu belgeler, insanın doğuştan gelen haklarının başında mülkiyet hakkını kabul ederek burjuva özel mülkiyetini güvenceye almış, yasa önünde eşitlik hakkını tanıırken de feodal ayrıcalıkların sona erişini tescil etmiştir (Özdek, 2011: 53). Bu anlamda Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi bütün insanların eşit yaratıldıklarını belirtirken hayat hakkı, özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı ve mutluluğu arama hakkını insanın temel hakları olarak (Coşkun, 2006: 86) ifade etmiştir.

Aynı şekilde 1789 Fransız Bildirisi de insanların özgür ve eşit doğduklarını vurgulamakta, siyasal birliğin amacını, insanın doğal ve zaman aşımına uğramaz haklarını korumak olarak açıklamaktadır. Bu haklar ise mülkiyet, özgürlük, kamu düzeni ve baskıya karşı direnme hakları (Bulut, 2009: 40) olarak sıralanmaktadır. Bildirideki diğer haklar ise, kişi dokunulmazlığı, kişi güvenliği, suçta ve cezada kanunilik, masumluk karinesi, düşünce özgürlüğü (örgütlenme özgürlüğü henüz yoktur), din ve inanç özgürlüğü gibi haklardır. Bulut'un belirttiği gibi Bildiri'nin mülkiyet hakkına ilişkin yaklaşımı onun özgürlük anlayışını da tam olarak ortaya koymaktadır. Buna göre mülkiyetin dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğu ifade edilmekte ve istisnai koşullar olmadıkça kimsenin bu haktan yoksun kılınmayacağı hükme bağlanmaktadır (2009: 41). Aynı şekilde Bildiri'nin birey anlayışı da söz konusu özgürlük anlayışını yansıtmaktadır. Buna göre birey, toplum dayanışması bağlarından kurtulmuş, çevresinin etkilerinden uzak, ihtiyaçlarının zorlamasına aldırmanın soyut bir varlıktır (Akından akt. Bulut, 2009: 41). Bürke ve Özügürlü da doğal hukuka dayanan burjuva hak öğretisinde insanın var olma biçiminin ancak birey olarak kabul edildiğini belirtirler. Bu öyle bir bireydir ki, toplumdaki önce vardır ve kendi yazgısı üzerinde egemendir. Böyle bir bireyin, öz-egemenliğinin ya da özgürlüğünün sağlanması ise ifade, düşünce, inanç, mülk edinme ve sözleşme yapabilme haklarını ön-gerektirmektedir (2011: 18). Kuşkusuz böyle bir birey ve hak kurgusu, burjuva sermaye birikimi için gerekli olan hukuki ve toplumsal zeminin temel bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu anlamda burjuva devrimle-

1 Söz konusu dönem filozofları ve haklar üzerine temel tartışmaları için bkz. J. Locke (1999; 2004), I. Kant (1995; 2003) ve J. J. Rousseau (2009).

rin ve bildirilerinin yaslandığı hukuk anlayışı temelde, “özel mülkiyetin doğallaştırılması üzerine kurulu bir doğal hukuk anlayışı”dır. Bu çerçevede hak kavramı sözleşme kurumunun ve bunun üzerinden artı-değerin temellüküne dayalı olarak gerçekleştirilen kapitalist birikimin merkezini oluşturmaktadır (Özdemir ve Aykut, 2011: 304-305). Bu konuda Marks da, Amerikan ve Fransız Devrimlerinin tarihsel anlamda daha ileri bir noktaya denk düştüğünü belirtmekle beraber, bu devrimlerin burjuva karakterini de sınıfsal ve tarihsel olarak çözümlemektedir. Akbulut’un belirttiği üzere Marks’a göre siyasal kurtuluş elbette büyük bir ilerlemedir ama bu ilerleme sömürüye dayalı toplumun sınırları içinde bir ilerlemedir; maddi ve manevi zenginlikleriyle insan değil, yalnızca mal sahibi insan özgürleşmiştir; insan haklarının hiçbirisi meta alan ve satanların dışına taşmamıştır. Bu bildirilerin kapsadığı birey de şaşırtıcı olmayan bir şekilde beyaz, erkek ve varlıklı bir bireydir. Örneğin Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nde tanınan haklar zenciler ve Kızılderililer için tanınmamış, dahası bildirge köleliği de kaldırmamıştır (Akbulut, 1989). Fransız Bildirisi de yine aynı kısıtlarla oluşturulmuş, hakların birçoğu (oy hakkı, siyasal katılım hakkı vb. gibi) işçi sınıfı ve kadınlar için tanınmamıştır.

Kaboğlu’nun belirttiğine göre, genel olarak bu bildirilerle tanınan hak ve özgürlükler çağın ruhuna uygun olarak bireyi sadece iktidar (devlet) karşısında ve diğer kişiler nezdinde koruyan, onun güvenliğini ve özerkliğini sağlayan haklarla, siyasal yaşama katılımı esas alan haklardır (2004: 41). “Medeni haklar ya da kişisel(sivil)-siyasal haklar” olarak adlandırılan ve burjuvazinin tarihsel devriminin ürünü olan bu haklar demeti “birinci kuşak haklar” olarak adlandırılmakta ve negatif bir nitelik taşımaktadırlar (Coşkun, 2006: 125; Bürkeve ve Özüğurlu, 2011: 21; Bulut, 2009: 40). Hakların negatif nitelikli olması, bu haklara dair devletin negatif bir tutumda olduğunu, bir karışmama yükümlülüğü taşıdığını anlatmaktadır. Bu çerçevede birey, devlet karışmadığı ölçüde özgür kabul edilmektedir (Bulut, 2009: 41). Böylece bu haklar devletin müdahalesi dışında bir kişisel özgürlük alanını tanımlamaktadır. Bunun politik sonucu, bir yandan serbest girişim ve sermaye biriktirme süreçlerinin siyasal-hukuki olarak tanımlanması iken, diğer yandan emek gücünü satmak zorunda bırakılarak üretim alanında sermayeye bağımlı kılınan kitlelerin, siyasal alanda sermaye sahipleriyle “yurttaşlar” olarak eşitlenmesi olmuştur. Bu noktada Özüğurlu’nun (2011: 145) vurguladığı üzere, sömürünün hukuku üretim araçlarının mülkiyetinden kovulan emekçilerin, siyasal alanda biçimsel olarak eşit ve özgür görünmeleriyle kurulur. Bu nedenle modern hak anlayışı ile onun burjuva içeriği arasındaki bağlantı kayışı hiç kuşku yok ki yurttaşlık kurumudur (Bürkeve ve Özüğurlu, 2011: 20).

Bildirilerle ilan edilen yurttaş hakları, elbette feodal tahakkümden kurtuluş sürecinde burjuvaziyle ittifak halinde olan toplumsal sınıflara da belli bir alan açmıştır. Ancak, burjuvazinin emekçi sınıfları yanına alarak gerçekleştirdiği tarihsel dönüşüm, devrimin ardından “devrimci barutunu” tüketmiş, herkes için hak ve özgürlük söylemi yerini, burjuvazinin kendi sınıf iktidarını kurumsallaştırma çabasına bırakmıştır. Dolayısıyla devrimle ilan edilen temel haklar, soyut ve biçimsel düzenlemeler olarak temelde burjuvazinin sınıf çıkarlarına göre biçimlendirilmiştir. Bu hakların kapsamının ve içeriğinin genişlemesi ise toplumsal sınıf katmanlarının burjuvaziye karşı mücadelesiyle gerçekleşmiştir. Bu noktada Bayramoğlu da (2011: 192) vatandaşlık haklarının zor ve uzun bir sınıf savaşı sonunda elde edilebildiğini vurgular. Çünkü Fransa örneğinde vatandaşlık, devrimin ilk anayasasında, devrimin en önemli destekçisi olan Paris’in yoksul emekçilerini siyasetten uzaklaştıracak şekilde tanımlanmış; seçme ve seçilme hakkı mülksüzler aleyhine kısıtlanmıştır. Özdeke (2011: 63) göre burjuva egemenliği kurulduktan sonra alt tabakaların hak talepleri (feodalizm dönemine göre) farklılaşmış, burjuva toplum düzeninin ortaya çıkardığı yeni hak iddiaları gündeme girmiştir. Burjuvazinin doğuştan gelen eşit haklar ideolojisi ve devrimci eylem süreci ezilenlerin bilincini değiştirmiş, efendilere itaati dinsel bir ödev olarak gören feodal düşünce tarzından tümüyle kopartmıştır. Burjuva devrimlerinde monarşinin tiranlığına karşı burjuvazinin yanında savaştan kitleler, iç savaşlar biter bitmez burjuvazinin yeni bir tiranlık rejimi kurduğunu görmüşler ve muhalefete geçmişlerdir. Bu süreçte emekçi sınıfların ilk hak talepleri, siyasal eşitlik anlamına gelecek şekilde genel oy hakkı talebi olmuştur. Bu taleple başlayan yeni mücadele evresi, burjuva demokrasinin ve insan haklarının sonraki dönemleri

için de belirleyici bir dönüm noktası oluşturmuştur.

“1848 devrimleri ile tarih sahnesinde bağımsız ve politikleşmiş bir sınıf olarak yer alan işçilerin” (Bürkeve ve Özügürlü, 2011: 21) 19. yüzyılın ortalarından itibaren yükselttikleri proleter eşitlik mücadelesi, burjuva insan hakları anlayışını bir dönüşüme uğratmış ve “sosyal haklar”ı doğurmuştur. Pek çok ülkede gündeme getirilen sosyal hak talepleri arasında çalışma hakkı, çalışma koşullarının düzeltilmesi, çalışma süresinin kısaltılması, hakça ücret, dinlenme hakkı, sağlık hakkı, her yurttaşın gelir hakkı, eğitim hakkı, konut hakkı, barışçıl toplanma hakkı, basın özgürlüğü, dolaylı vergilerin kaldırılması, işsizlerin asgari insani ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için devletin geçim koşullarını sağlaması, seyahat özgürlüğü vb. gibi haklar bulunmaktadır. İşçilerin sosyal hak talepleri izleyen yıllarda bir aşama daha kaydederek toplu iş sözleşmesi hakkı, sendika hakkı, grev hakkı gibi haklar ortaya çıkmıştır (Özdek, 2011: 68-73). Bu anlamda proleterlerin eşitlik mücadelesi yalnız siyasal değil, ekonomik ve toplumsal bir nitelik de taşımış ve bunun yansımaları insan hakları alanında da kendini açıkça göstermiştir. Karabacak’ın (2007) belirttiği gibi başta işçi sınıfı olmak üzere tüm ezilenlerin özellikle Kıta Avrupası’nda yürüttükleri mücadelelerle bu haklar burjuva hukuk literatürüne girebilmiştir. Dolayısıyla tarihsel olarak işçi sınıfı talepleri olarak gündeme gelen sosyal haklar Karatepe’ye göre (2011: 221), yaşamak için emek gücünü satmak zorunda kalanların tamamını kapsayan haklar bütünüdür ifade etmektedir. Bu haklar tarihin kaçınılmaz bir sonucu olarak değil, asıl olarak kolektif sermaye ile kolektif emeğin mücadelesinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal haklar insan hakları terminolojisinde “ikinci kuşak haklar” olarak adlandırılmaktadır ve pozitif nitelikli haklar olarak tanımlanır. Buna göre söz konusu hakların gerçekleştirilmesi için devletin sosyal ve maddi anlamda birçok yükümlülüğü bulunmaktadır. Devlet, toplumsal yapıyı emekçi sınıfların maddi ve manevi gelişimini sağlayacak biçimde, toplumsal eşitsizliklerden kaynaklanan uçurumları alttakiler lehine düzenlemekle yükümlüdür.

130

Sosyal hakların özelliği, burjuvazinin tanıdığı “temel” medeni hakların soyutluğu ve biçimselliğine karşı, toplumun ezilen sınıflarının siyasal ve sosyal eşitlik talepleri olarak gündeme gelmiş olması ve burjuvazinin soyut vaatlerinin fiilen gerçekleştirilmek üzere deşifre edilmesi ve zorlanmasıdır. Dolayısıyla Bürkeve ve Özügürlü’nün (2011: 22) da vurguladığı üzere, işçi sınıfı mücadeleleri 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren burjuva kamusalının surlarında açtıkları gediklerle ‘burjuva demokrasisi’ adı verilen siyasi düzenin de yapıcılarını olmuştur. Bu nokta önemlidir, zira yaygın burjuva inanışa göre, piyasa serbestisi kişisel ve siyasal özgürlükleri de beraberinde getirerek demokratik rejimlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Oysa, burjuva demokrasisindeki demokratik unsurların esas olarak burjuvaziye karşı kazanılmış ve savunulmuş olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

3. 20. Yüzyıl ve Sosyal Hak Tartışmaları

Sosyal hakların devletlerce tanınması ve hukuk sitemlerine dahil edilmeleri ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Sosyalizmin yayılması ve sınıf mücadelelerinin dünya çapında güçlenmesiyle 1945 sonrası yaşanan “sınıflararası uzlaşma” atmosferinde sosyal haklar uluslararası alanda “insan hakları” olarak kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler’ce 1948’de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, bu sınıflararası uzlaşmanın bir simgesidir (Özdek, 2011: 89). Refah devleti rejimine denk gelen bu süreç hakkında Boratav, işçi sınıfı mücadelelerinin 150 yıla yaklaşan uzun bir dönem boyunca kapitalizmin vahşi halinin ciddi boyutlarda yontulmasına ve revizyonlardan geçmesine neden olduğunu vurgulamaktadır. Bu süreçte devlete ekonomik ve sosyal görevler yüklenmiştir ve bu yeni işlevlerin çoğu ‘sosyal demokrasi’yi bölüşüm ilişkilerine taşımaya başlamıştır (Boratav, 2011: 154). Böylece 20. yüzyılda insan hakları normlarının geçirdiği bu dönüşüm, onun saf burjuva karakterinde bir kırılmaya neden olarak sınıf çıkarları açısından “karma” bir içerik edinmesine yol açmıştır (Özdek, 2011: 89). Fakat 1960 ve 70’lerle birlikte refah rejiminin krizi ve güçlenen sınıf mücadelesi koşulları altında süreç, sermayenin bu “sosyal uzlaşma”yı tek yanlı olarak bozmasıyla sonuçlanmıştır. Bayramoğlu’nun da vurguladığı üzere, aynı dönemde çağdaş liberal felsefede de önemli değişiklikler meydana gelmiş, liberal haklar kavramı negatif haklar lehine kritik bir ayrıma tabi tutulmuş, pozitif hakların ikincilliğine güçlü bir şekilde vurgu yapılmaya (yeniden) başlanmıştır. Yeni sağ söylemde, devletin asla müdahale

etmemesi gereken negatif haklar (inanç hakkı, mülkiyet hakkı vs.) ile kaynak israfı olarak damgalanan pozitif haklar arasına net ayrımlar konmuştur (Bayramoğlu, 2011: 195). Görüldüğü gibi, sahip olduğu bu “karma” içerik nedeniyle, hakların ne olduğu ve hak kavramının meşruluğu konusu refah rejiminin (sınıflar uzlaşısının) sonlarında yeniden gündeme taşınmış ve hak kavramının, saf burjuva içeriğine geri döndürülmesi çabaları artmıştır. Modern hak tartışmaları da bu mücadele çerçevesinde şekillenmektedir. Bu süreçte liberal düşünürlerce² insan haklarının birinci kuşak haklardan ibaret olduğu ve yalnızca bunların temel haklar sayılabileceği, bu anlamda sosyal hakların insan hakkı olarak kabul edilemeyeceği görüşleri dile getirilmektedir. Piyasanın gelişimini engellemeyecek şekilde formüle edilen bu haklar yaklaşımında, insanın insanca yaşaması olasılığı *kişinin kendi becerilerine ve pazar mekanizmalarına* bırakılmaktadır.

Kuyurtar’ın (2004) belirttiği üzere hakları özgürlüklerle, yani negatif haklarla sınırlandıran liberteryen hak teorisyenleri pozitif hakların gerçekte hak kavramının içeriğini genişletip sulandırdığını ve dolayısıyla bireyin özgürlüğü üzerine kurulu negatif hakları asıl gücünden yoksun kıldıklarını ileri sürerler. Toplumsal yaşamı devlet ve birey arasındaki karşıtlıkla açıklayan bu yaklaşıma göre; “insan hakkı demek, devletin, kendilerinin üretmedikleri, üretimine katkıda bulunmadıkları veya kazanmadıkları mal ve hizmetleri bireylere karşılıksız olarak tedarik etmesini talep edebilmek değildir” (Erdoğan, 1998: 127). Anlaşılacağı üzere buradaki temel nokta, işçi sınıfının tarihsel kazanımlarının reddedilmesidir. Çünkü Kuyurtar’ın (2004) ifadesiyle, liberal görüşün haklara yönelik bu yaklaşımın altında yatan temel düşünce şudur: Refah haklarının içeriğinin karşılanması devletin toplumsal ve ekonomik hayata daha fazla müdahalesini gerektirecektir. Bu da bireyin başta mülkiyet hakkı olmak üzere birçok liberal hakkının sınırlandırılması anlamına gelir.

Söz konusu eleştirilerde, mülkiyet konusundaki hassasiyet dikkat çekicidir. Bu görüşlere göre tüm hak literatürü ve kapsamı mülkiyet hakkı çerçevesinde belirlenmeli, mülkiyete zarar veren ya da kısıtlayan haklar, hak olmaktan çıkarılmalıdır. Çünkü bu tarz haklar, sosyalizan ve sınıf temelli haklardır. Buna karşı sivil haklar (birinci kuşak haklar) “herkes için” geçerlidir. Bu noktada Özdek’in de (2011: 91) belirttiği gibi, nasıl ki proleterler “bir işe sahip olma hakkı”, “adil ücret hakkı” gibi hakları ileri sürmüşlerse, sermaye ideologları da bunların “hak” olmadığını, mülkiyet ve serbest ticaret haklarından başkaca da hak olamayacağını kanıtlama peşindedirler. Neoliberaler, insan haklarından yalnız piyasa için gerekli olan hakları anlamaktadırlar. Dolayısıyla “ya insanın varoluşsal gereklerine atıfla politik olanın tamamen dışına atılan ya da ahlaki koşullara bağlanarak depolitize edilen” (Özügürlü, 2011: 125) bir hak kavramı, burjuva toplumun kendi meşruiyetinin devamı için vazgeçilmez bir düşünsel sığınak sağlamaktadır. Bu nedenle hakları ahlaki bir ontolojik temele oturtmak üzerinde ısrarla duran liberal düşünürler, hakların politik içeriğini ve tarihselliğini yadsımakta, hakları doğal olarak var olan, toplum öncesi ve sınıflar üstü bir çerçeveye sıkıştırmaktadırlar. Dolayısıyla, egemen söylemde politika dışı ve tarihsiz olarak tanımlanan haklar, gerçekte kaçınılmaz olarak kontrol altında tutulması gereken hayli politik bir alanı oluştururlar. Dolayısıyla ikinci kuşak hakları hak kategorisi dışına çıkarmaya çalışmak, politik olarak hakları burjuva nitelikleriyle sınırlandırmanın³, böylece haklar üzerine girilen toplumsal mücadelelerin meşru temelini ortadan kaldırmanın bir yolu olmaktadır.

2 Söz konusu düşünürler ve temel iddiaları için bkz.: M. Cranston (1973); A. Rand (1993). Türkiye’den benzer bir görüş için bkz.: M. Erdoğan (1998).

3 Keza, 1980’lerle birlikte yayılmaya başlayan ve 21. yüzyıla uzanan kapitalizmin neo-liberal evresinde temel haklara dönük saldırılar yalnız ideolojik-politik itirazlarla sınırlandırmamakta, haklar alanı iktisadi olarak da sermaye birikiminin temel bir aracına/alanına indirgenerek metalaştırılmakta ve böylelikle toplumsal anlamıyla da yok edilmeye çalışılmaktadır. Bayramoğlu’nun ifadesiyle, halk sınıflarının 20. yüzyılda ete kemiğe bürünen kazanımları ile belli bir standarda oturan hakları, 21. yüzyılda küresel kapitalizmin yayımlacı genişleme eğilimi ile hedef tahtasına oturtulmuş, bu tarihsel saldırı neticesinde halk sınıflarının talepleri (demokrasi) ile egemen sınıfların programını (kapitalizm) uzlaştırma olanakları büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (2011: 197). Çünkü “uzlaşma kabul etmeyen kapitalist strateji” (De Angelis’ten akt. Karatepe, 2011: 223) olarak neoliberal dönüşüm döneme damgasını vurmaktadır. Buna karşın sosyal haklar yeniden önemli mücadele alanları olarak ortaya çıkmaktadır. 2000’lerle birlikte ve özellikle 2008 krizinin ardından dünya çapında görülmeye başlayan isyan dalgalarının önemli bir ayağını söz konusu hak savunuları ve talepleri oluşturmaktadır.

II. TOPLUMSAL GERÇEKLİK VE RÖPORTAJ⁴

Sosyal haklar, toplumsal öznelerin birbirleriyle etkileşimini düzenleyen temel alanlardan biri olarak gerçek ilişkilerin, gerçek sorunların ve gerçek çözüm önerilerinin oluşturduğu bir alandır. Edebiyatın da “doğa-toplum-birey” gerçekliğinin duygu ve imgeyle estetik bir biçimde yansıtılması, yeniden düzenlenip yaratılması” (Bezirci, 2008) olduğu düşünüldüğünde, sosyal hakların edebiyatta ele alınışı sırasında gerçekliğin bozulmaması ve/veya gerçek olmayanın gerçekmiş gibi yansıtılmamasını dikkat edilmelidir. Edebiyata aktarımı sırasında sosyal haklara ilişkin nicel bilgilerin, kurgusal anlatımın “olmayanı olmuş kabul edebilen” özelliğine kurban edilmemesi gerekmektedir. Bu, sosyal hakların edebiyatın konusu haline getirildiğinde üstesinden gelinmesi gereken bir zorluk, edebiyatın özellikleri nedeniyle aşılması gereken bir kısıtlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebiyat, gerçekliğin aktarımında kısıtlılık/zorluk dışında bir de olanak/imbân sağlamaktadır. Bu da nicel bilgi ve veriler dışında nitel bilgilerin de anlatıma dâhil edilebilmesi ve böylece gerçekliğin yalnızca dondurulmuş bir anı değil süreç içindeki ilişkileri, dönüşümü ve duygusal tezahürlerinin de edebiyat yoluyla ele alınabilir olmasıdır. Dolayısıyla, sosyal hakların edebiyatta ele alınışında, gerçekliğin kurgusal olan eliyle bozulmamasının ve yalnızca görüntüsünün değil arkasındaki oluşumun anlatılarak doğruya en yakın aktarımın sağlanması, hayati önemdedir. Bunu yapabilmek için en uygun araç, teknik ve perspektifi verecek olan tür, gazetecilik ile edebiyatın keşişim kümesini de oluşturan *röportaj*dir.

1. Röportajın Karakteri: “Toplumsal Sorun Odaklı” ve “Taraflı”

132 | Röportaj, diğer edebiyat türlerinin aksine gerçekliğin kurgusal öğelerle çarpıtılmamasının yanı sıra yalnızca “olay” anlatımı sığılından kurtularak, aktarmak istenilen gerçekliğin çeşitli yönleriyle ele alınmasını sağlamaktadır. “Romanda, öyküde, oyunda bir yaşam gerçeğinden yola çıkılır. Ne ki yazar bu gerçeği değiştirebilir, ona yeni boyutlar, yeni yorumlar katabilir. Röportajda ise bu yoktur işte.” (Özdemir, 2007: 152) Bu nedenle röportaj, edebiyatın sosyal gerçekliği aktarırken yaratacağı kısıtı (kurgusal unsurlarla bozulmaya neden olmak) ortadan kaldıran ve gerçekliğin çeşitli boyutlarla ele alınmasına olanak sağlayan bir türdür.

Röportaj sözcüğünün kökeni, Latince “toplamak”, “getirmek” anlamlarında kullanılan “reportare” sözcüğüne dayanmaktadır (Özer: 2013: 16). Amerika ve İngiltere’deki örneklerinde “literary journalism (edebi gazetecilik)”⁵ olarak adlandırılan röportaj, hem bir gazetecilik uygulaması hem de bir edebiyat türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliği nedeniyle hem gazeteciliğin hem edebiyatın imkânlarını kullanarak yapılan bir anlatımdır. Çeşitli kaynaklarda röportaj şöyle tanımlanmaktadır:

“Yazarın yaptığı incelemeleri, fotoğraflarla süsleyerek, kendi görüşlerini de katarak yazdığı gazete ve dergi yazıları” (Özer: 2013: 16); “Bilgiyi, haberi, gerçeği açık, yalın, çarpıcı bir dille okura ileten bir yazı türüdür” (Özdemir, 2007: 151); “Röportaj, inceleme, araştırma, gözlem gerektiren, birtakım gerçekleri ortaya çıkarmayı amaçlayan ve belirli bir üslupta yazılan bir gazeteciliktir” (Kabaş, 2009: 34); “(Röportaj) bir olayı, bir konuyu okuyucuya ya da izleyiciye en anlaşılır şekilde, görüyor, duyuyor ve yaşıyormuşçasına anlatma sanatıdır” (Milliyet Sanat’tan akt. Özer, 2013: 106); Okur toplumunun ilgi duyduğu konuları, sorunları, kişileri, yerleri ve olayları tanıtmaya amacıyla ve de içeriğine girerek oluşturulan bir yazı türü” (Milliyet Sanat’tan akt. Özer, 2013: 106); “Yaşamın bir kesitini edebiyatla belgeleme sanatıdır bence röportaj” (Milliyet Sanat’tan akt. Özer, 2013: 106). “Yüreğinde katıksız insan sevgisi taşıyan,

4 Bir gazetecinin herhangi biriyle ve herhangi bir konuda soru-cevap şeklinde yaptığı mülakatlara röportaj denmesi, yanlış bir kullanımdır. Mülakat veya söyleşi, gazeteciler için de edebiyatçılar için de bir bilgi toplama tekniğidir. Her iki grup da bu tekniği kullanarak bilgi elde edebilir fakat röportaj, söyleşiden çok daha farklı bir türdür. Söyleşinin röportaj diye anılması, herkes tarafından doğru kabul edilen bir yanıltır. Söyleşi ve röportaj arasındaki farklar için bkz.: Kabaş, 2009: 31-65.

5 İngilizce literatürde edebi gazetecilik (literary journalism) olarak tanımlanan bu tür Türkçeye yanlış şekilde “röportaj” olarak geçmiştir. Bu yazıda İngilizce literatürde literary journalism hakkında yazılanlar kullanılmıştır.

yalandan-dolandan, laf ebeliğinden kendini yüzde yüz irak tutan, geniş halk yığınlarının; renk, dil, din, mezhep, cinsiyet, ırk farkı kollamadan sorunlarına eğilen, salt onların çıkarlarını gözeten; olaylara, konulara bu açıdan, bu anlayış ve tanımla yaklaşan eli kalem tutanların yaptığı bir anlatım biçimidir röportaj” (Milliyet Sanat’tan akt. Özer, 2013: 106). “Edebi gazetecilik, kim, ne, nerede, nasıl ve neden sorularına yanıt vermekten çok, zamanın o anını betimler” (What..., 2009); “Edebi gazetecilik, haber yazımı ve kişisel denemenin unsurlarını birleştiren bir kompozisyon türüdür” (*What is Literary Journalism*, 2009).

Yukarıdaki alıntılardan anlaşılacağı üzere röportaj, araştırma, fotoğraf, belge ve hatta röportajla karıştırılan söyleşi gibi, gazeteciliğin bilgi toplama tekniklerinin kullanıldığı bir türdür. Böyle olması, röportaja “haber” özelliği veren şeydir. Öte yandan haberde olmayacak şekilde, gazetecinin kişisel görüşlerine de yer vermesi, anlatılanların gazetecinin deneyimini de içermesi, yazım üslubu gibi unsurlar da röportaja edebi nitelik veren özelliklerdir.

Röportaj, yalnızca “haber niteliği taşıyan edebi bir metin” veya “edebi özelliği olan bir gazetecilik ürünü” olmanın çok ötesinde anlamlara sahiptir. Bu anlamlardan ilki, röportajın konularını oluşturmadaki seçiciliktir. Röportaj, diğer gazete yazı türlerinin ve edebiyat dallarının olmadığı kadar toplumsal sorunları ele alır. “İşlenen konu; toplumsal, sınıfsal, sanatsal olay ya da olgu olmalıdır” (Özer, 2013: 17). Röportajın konusu, eşitsizlik, adaletsizlik, yoksulluk, felaketlerden zarar görenlerin durumları, toplumda baskı ve sömürüye maruz kalanların yaşamlarıdır. Röportaj, kendisine konu seçerken mutlaka toplumsal bir soruna işaret eder ve bu sorunu yaşayanların deneyimlerini ele alır. Dolayısıyla röportajın toplumsal niteliği daha konu seçiminde şekillenmeye başlamaktadır. Ek olarak röportaj aynı zamanda, yazarının, ele aldığı konuya karşı bir tutum takınması, taraf olması hatta inisiyatif alması ile var olur. “... (R)öportajda bilgiden başka, yazarın izlenimleri, düşünceleri, görüşleri de yer alır” (Özer, 2013: 16) Röportaj yazarı, ele aldığı konuyu yalnızca işlemekle kalmaz, sorunun çözümüne ilişkin kişisel görüşlerini dile getirir ve hatta çaba gösterir. “Röportajcının toplumsal sorumluluğu diğer yazarlardan daha çoktur” (Özer, 2013: 17). Bu özelliği nedeniyle röportajın diğer gazetecilik pratiklerinde görünmeyen şekilde, açıktan bir “taraf olma” özelliği de vardır.

2. Yaşar Kemal: Röportajları ve Röportaj Anlayışı

Türk edebiyatının en önemli isimlerinden biri olan ve Dünya edebiyatında da ayrıcalıklı bir yer edinen Yaşar Kemal, edebiyat yazarlığının yanı sıra gazetecilik de yapmıştır. Kemal, “Türkçe’nin şiirini duyuran büyük bir (...) destancı, bir türkücü” (Püsküllüoğlu, 1991: 5) olduğu kadar büyük bir gazetecidir de. Kemal’in röportajları, gazetecilik dönemi ürünleridir. Gazeteciliğe, dolayısıyla da röportaj yazarlığına başlamadan önce kimi öykü ve şiirleri yayımlanmış olan ve edebiyatçı kimliğiyle tanınan Kemal, Cumhuriyet gazetesinin o dönemki ortaklarından olan Nadir Nadi’nin Kemal’i Diyarbakır’a göndererek oradan röportajlar istemesiyle bu türde eserler vermiştir⁶. Cumhuriyet gazetesinde başladığı ve burada on üç yıl boyunca sürdürdüğü gazetecilik yaşamında pek çok röportaja imza atmıştır.⁷ Kemal, yıllar sonra eski gazetesinden Nadir Nadi’nin önerisi üzerine tekrar bir dizi röportaj hazırlamıştır.⁸ Bu röportajları evden kaçan çocuklar üzerinedir ve “Çocuklar İnsandır” başlığıyla 14 Eylül-26 Ekim 1975 tarihleri arasında 41 gün boyunca Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmıştır.⁹

6 Yaşar Kemal’in gazeteciliğe ve röportaj yazarlığına nasıl başladığına ilişkin anlatımı için bkz.: Kemal, 2004: 59-79.

7 Kemal’in, 1951-1963 yılları arasında yazdığı röportajlar Cumhuriyet gazetesinde yayımlanmıştır. Kemal’in bu dönemki röportajları daha sonra dört kitaptan oluşan *Bu Diyar Baştan Başa* üst başlığıyla son olarak Yapı Kredi Yayınları (YKY) tarafından bir araya getirilerek 2004 yılından itibaren okuyucuyla tekrar buluştu. Ayrıca *Neredesin Arkadaşım* ve *Yağmurla Gelen* kitapları da *Çocuklar İnsandır*’da yayımlanan röportajlarının bazılarından seçilerek oluşturulmuştur.

8 Kemal’in 1975 yılındaki röportajlarına ilişkin anlatımı için bkz.: Kemal, 2013: 9-25.

9 Bu röportajlar da önce 2004 yılında “Allahın Askerleri” ve daha sonra 2013 yılında “Çocuklar İnsandır” başlığıyla yine YKY tarafından basılmıştır. YKY yayınları ayrıca Kemal’in 1951 yılında yayımlanmaya

Yaşar Kemal, gazeteciliğe onunla başladığı ve tüm gazetecilik deneyimini ayırdığı röportaj yazarlığını “ana işlerinden biri” olarak değerlendirmektedir. Kemal (2011: 7), röportaj yazarlığının kendisi için önemini şöyle açıklamaktadır:

Yaşamım boyunca röportaj benim ana işlerimden birisi oldu. Koşullar bana yardım etseydi röportaj yazarlığımı bugüne kadar sürdürürdüm. Koşulların bana yardım etmemesi, benim işimi sürdürememem çok acı oldu. Gazeteciliğimiz olağan yaşamını sürdürseydi, şimdiye benim bir sürü röportaj kitabım olurdu. İşimi çok seviyordum ama on iki yıl sürdürebildim. O da zor bela. Çok zor koşullar altında.

Yaşar Kemal (2013: 15) “*olayların gerçeğine inebilmek*” dediği röportajın “doğa-insan ilişkisiyle (...) (insanın) derinliğine” varma olanağı sağladığını belirtmektedir. Röportaj Kemal’e göre, insanı, doğayı ve ilişkileri derinlemesine anlamak için en elverişli yoldur. Kemal (2013: 15) röportaj için hatta, “yaşamayı sağlıyor” diyerek kendisi için önemini dile getirmiştir.

Röportajın edebiyat içinde sayılıp sayılmaması konusunda (2011: 8) “... bir edebiyat dalı sayılmak ne, röportaj bal gibi edebiyattır” diyen Kemal, röportajı haberden ayıran niteliğin de “onun edebiyat gücü” olduğunu belirtmektedir. Edebiyatın içinde gördüğü röportaj için Kemal (2011: 9) ayrıca “röportaj bir edebiyat türüdür, onun için bize insan yaşamını, gerçeğini en güzel veren bir daldır” demektedir.

III. YAŞAR KEMAL RÖPORTAJLARI VE SOSYAL HAKLAR

Yaşar Kemal’in röportaj yazarlığı (gazetecilik) yaptığı yıllar (1951-63), tarihsel olarak refah devleti uygulamalarının gerçekleştiği ve işçi sınıfının örgütlü bir güç olarak politik alanda kendini var ettiği bir dönemdir. Bu yıllar aynı zamanda sosyal hakların kurumsallaştığı ve toplumsal meşruiyetinin sağlandığı yıllardır. Bu zemin, Kemal’in röportajlarında sosyal hakları izleyebilmemizi mümkün kılan özelliklerden biridir. Bir diğeri ise Kemal’in röportajlarının karakteristiğidir. Bunlar, emekçi sınıfların sorunlarının irdelenmesi, Kemal’in bu sorunları bizzat yaşayarak deneyimlemesi ve bu sorunların bağlamının bireysel değil toplumsal bir içerikle oluşturulmasıdır, ki bu durum röportajın tarafsızlığı özelliğinin işlediği bir alandır. Kemal, röportajlarında toplumsal eşitsizlik ve adalet arayışı ekseninde bir tarafgirlik sergilemektedir. Bu durum, sosyal hakların da temelde bir toplumsal tarafsızlığa işaret etmesiyle paralellik göstermekte, toplumsal gerçeklik ve röportaj ilişkisi için ortak bir ontolojik temel sunmaktadır.

Kemal röportajlarını, bu türün karakteri gereği hem toplumsal sorunlar içinden seçmiş hem de sorunlarını işlediği kişilerin toplumsal tarafında yer almıştır. Kemal (2013: 14) için röportaj, “halk arasında, aydınlar arasında söylenenleri gün ışığına çıkarma” işidir ve röportajlarının büyük ilgi görmesinin nedeni “gerçeği yaşayarak aydınlarımıza, halkımıza iletmeye çalış(...)”mış olmasıdır. Yaşar Kemal, röportajlarında, Türkiye’nin dört bir yanında depremzedelerden kaçakçılara, ormanları yanan köylülerden evden kaçan çocuklara kadar pek çok kesimin sorunlarını, bizzat içinde yaşayarak aktarmıştır. Röportajlarındaki bu çabayı kendisi de şöyle dile getirmektedir (Kabaş, 2009: 36-37):

Orman yangınları üzerine bir röportaj yazacaktım. Maraş’tan başladım, orada yanan ormanlarda elli gün geçirdim. Bu konu hakkında ne kadar kitap varsa okudum. Ormanda üç ay, dört ay çalıştım neredeyse... Bir başka röportaj ise şöyle oldu. Trabzon’dan gelen, Sirkeci İskelesi’ndeki bir vapurda ölü çıkmış, gazeteye haber geldi. Doktor, “B vitamini eksikliğinden ölmüşler” dedi. Bunun üzerine “Güverte Yolcuları” diye bir röportaj yazdım. Bunu yazmak için namusluca yolculuk yaptım. Ne gerekiyorsa aynısını yaptım, mesela ben de bitlendim.

başlayan röportajlarından bir seçki yaparak 2011 yılında özel bir baskıyla *Yaşar Kemal, Röportaj Yazarlığında 60 Yıl* başlığıyla yayımlanmıştır.

Yaşar Kemal’in YKY tarafından yayımlanan tüm röportaj kitapları hakkında yayıncı bilgisi için bkz.: <http://kitap.ykykultur.com.tr/kitaplar/?kategori=zUYZXl6FIg=>

Güvertede değil ambarda, atlarla kaldım. Sonuna kadar gitmelisin gerçeği ortaya çıkarmak için. Halkın çektiklerini anlatmak istedim, o gemilerde nasıl gidildiğini anlatmak istedim.

Görüldüğü gibi Kemal, toplumun emekçi kesimlerinin yaşadığı sorunları anlatmak ister ve bu anlatımını o sorunları bizzat yaşayarak, deneyimleyerek gerçekleştirir. Röportajlarının yanı sıra romanlarında da tanıklığı önemsemiş ve onu tüm anlatılarının kaynağı yapmıştır. Bu da röportajının en önemli karakteristiklerinden biridir. Bağlantılı şekilde, röportajlarda sorunları irdelenen, dile getirilen kesimler hep emekçi sınıflardır. Özer de (2013: 240) bu durumu ifade etmektedir:

“Yaşar Kemal, röportajlarında hep altsınıfların sorunlarını işlemektedir. Bu durum, röportajda altsınıfların yansıtılması gerektiği yönünde okunabilir”. Bu görüş fazla iddialı görünse de, en azından Yaşar Kemal röportajları için geçerliliği bulunmaktadır.

Bu genel eğilimlerin ışığında Yaşar Kemal röportajlarında sosyal hak taleplerinin ele alınışı iki temel kategori etrafında incelenebilir. Bunlar, röportajlarda değinilen sosyal hakların *kapsamı ve içeriği*dir.

Yaşar Kemal’in, röportajları çok geniş bir coğrafyaya yayılmaktadır. Diyarbakır’dan Nevşehir’e, Van’dan Adana’ya, İstanbul’dan Gaziantep’e, Aydın’dan Yozgat’a, Kayseri’den Şanlıurfa’ya ve kadar giden Kemal, buralardaki sorunlarla ve bu sorunları çekenlerin yaşamlarıyla ilgilenmiştir. Kemal’in röportajlarında, sosyal haklarının geliştirilmesi için konu edilenlerin kapsamı oldukça geniştir. Bu kapsam, genel olarak sınıfsal olarak belirlenmekle birlikte, deprem, yangın gibi felaketlerin ardından geniş çaplı mağduriyet yaşayanlar veya sokakta yaşayan çocuklar gibi toplumsal olay ve olguları da içermektedir.

Kemal’in röportajlarının kapsadığı kesimler şöyledir:¹⁰

—**Kent Yoksulları:** Kemal, kimi röportajlarında kent yoksullarının yaşamlarını ele alır. Kimi zaman mağaralarda yaşamak zorunda kalan kentin en yoksul nüfusunu oluşturan insanların koşullarını kimi zaman da kendi şehirlerinden çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kalarak büyük şehirlerde yoksulluk içinde yaşayanların durumunu gözler önüne serer. Kemal’in bu başlık altına girebilecek röportajları şunlardır:

- İnsanı Selçuk Devrine Götüren Şehir: Kayseri (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa 2*, 211-218),
 - Orta Anadolu’da En Sağlıklı İnsanların Şehri: Yozgat (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa 2*, 219-221),
 - Neden Geliyorlar (içinde, *Peri Bacaları, Bu Diyar Baştan Başa 3*, 139-173),
 - Bir Gecekondu Yıkıldılar! (içinde, *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştan Başa 4*, 47-52),
 - Fakir Evleri, Zengin Mezarları (içinde, *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştan Başa 4*, 53-70),
 - Üçüncü Mevki Yolcuları (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa 1*, 120-123),
 - Otobüsle Anadolu (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa 1*, 124-148),
 - Ambar Yolcuları ile Seyahat (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa 1*, 159-176).
- Kır Yoksulları:** Kemal, toplumsal yaşamı ele aldığı röportajlarının bazılarında, şehir dışındaki yoksulluğu da işlemiştir. Taşra yaşayanların yoksulluklarını, toplumsal ilişkilerini, özellikle öğretmen, memur gibi yöreye gelenlerle kurdukları ilişkileri ve bu durumda olmalarının nedenlerini konu edindiği röportajları vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:
- Mağara İnsanları (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa 2*, 49-73),

¹⁰ Bu tasnif yapılırken YKY Yayınları tarafından basılan ve Kemal’in röportajlarının derlendiği toplam dört kitaptan oluşan *Bu Diyar Baştan Başa* serisi esas alınmıştır. Bu serinin alt başlıkları sırasıyla şöyledir: *Nuhun Gemisi, Yanan Ormanlarda Elli Gün, Peri Bacaları, Bir Bulut Kaynıyor*. Yalnızca bir röportaj (Hassankale Yerle Bir) bu dört kitapta yer almamaktadır ve nereden alındığı belirtilmiştir.

- Mağaralarda Demokrasi Dersi (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa 2*, 74-86),
- Karanlıkta Yol Açanlar (içinde, *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştan Başa 4*, 9-38),
- Erzurum Dağları Kar ile Boran (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa 1*, 98-119).

—**Topraksız Köylüler/Tarım İşçileri:** Yaşar Kemal'in roman ve öykülerinin temel konusunu oluşturan topraksız köylüler ile tarım işçilerinin durumu, röportajlarının kapsamına da girmiştir. Kemal, hem kendi coğrafyası olan Çukurova'da hem de gittiği diğer yerlerde topraksız köylülerin hayatlarını, sorunlarını ve taleplerini dile getirmiştir. Bu röportajları şunlardır:

- Çukurova Yana Yana (içinde, *Peri Bacaları, Bu Diyar Baştan Başa 3*, 9-31),
- Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün (içinde, *Peri Bacaları, Bu Diyar Baştan Başa 3*, 32-55),
- Kutsal Balıklar ve Ceylanlar Şehri Urfa (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa 2*, 174-200),
- Doğuda İnanılmaz Şeyler Gördüm (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa 2*, 9-48).

— **Güvencesiz İşçiler:** Yaşar Kemal, kimi röportajlarında, inşaat işçileri, balıkçılar, sokakta tezgâh açanlar, sınır kaçakçıları, parça başı iş alanlarla görüşmeler yapmış, yaşadıkları ve çalıştıkları yerlerde zaman geçirmiş, koşullarını ve isteklerini röportaj metinlerinde anlatmıştır. Bu röportajlar şunlardır:

- Bir Bulut Kaynıyor, (içinde, *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştan Başa 4*, 177-183)
- Görülmemiş Lüfer Akını, Gün (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa 1*, 155-158)
- Süngerciler (içinde, *Peri Bacaları, Bu Diyar Baştan Başa 3*, 91-125),
- Bir Sabahçı Kahvesi (içinde, *Peri Bacaları, Bu Diyar Baştan Başa 3*, 126-134),
- Kaçakçılar Arasında 25 Gün (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa 1*, 48-97),
- Proleter Şoförle Konuştum! (içinde, *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştan Başa 4*, 71-80),
- Denizler Kurudu, (içinde, *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştan Başa 4*, 98-176),
- Menekşenin Balıkçıları (içinde, *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştan Başa 4*, 184-194).

— **Felaketzedeler:** Orman yangını, sel, deprem gibi felaketlerin ardından bu felaketlerin yaşandığı yerlere giderek durumu yerinde gözlemleyen Yaşar Kemal, felaketzedelerin durumu, devletin bu bölgelerdeki yetersiz çalışmaları, dile getirilen sorunlar ve ihtiyaçlar üzerine röportajlar da yazmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

- Yanan Ormanlarda Elli Gün (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa 2*, 101-173),
- Hasankale Yerle Bir (içinde, *Yaşar Kemal, Röportaj Yazarlığında 60 Yıl*, 83-110),
- Amasya Sular Altında (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa 1*, 149-154).

— **Sokak Çocukları:** Kemal, gazeteciliği bırakmak zorunda kaldığı 1963 yılından on iki yıl sonra, 1975 yılında da bir dizi röportaj yapmış, bu röportajlarında evden kaçarak sokakta yaşamak zorunda kalan çocukların sorunlarına eğilmiştir. Onlarla günler boyunca vakit geçirmiş, sohbet etmiş ve barındıkları yerlerde bulunmuştur. Kemal'in bu röportajları önce *Allahın Askerleri* ve daha sonra *Çocuklar İnsandır*¹¹ (2013) başlığıyla yayımlanmış ve kitaplaştırılmıştır.

11 Bu kitapla ilgili açıklama için 9. Dipnot'a bakınız.

Yaşar Kemal röportajları, yukarıda da görüldüğü gibi, sosyal haklar konusunda en kötü şartlara sahip olan kesimleri kapsamaktadır¹². Kemal, röportaj türünün özelliği gereği yönünü emekçi sınıflara ve sosyal adaletin korumasına ihtiyaç duyan toplumsal gruplara çevirmiştir¹³. Kemal'in konu edindiği toplumsal kesimler, en geniş anlamıyla proletaryanın 20. yüzyıldaki katmanlarını oluşturmakta ve bu yanı sıra Kemal sosyal haklar üzerine girilen tarihsel mücadelenin kendi çağındaki (örgütlü ya da örgütsüz, bilinçli ya bilinçsiz) öznelerinden bir kesit sunmaktadır.

Röportajlarını bu kapsamda oluşturan Kemal, içerik bakımından da oldukça zengin bir sosyal hak başlığına sahiptir. Kemal'in röportajlarının içeriğini oluşturan konular da şöyledir:

— **Toplumsal adalet:** Yaşar Kemal'in röportajları, özellikle topraksız köylüler, kent ve kır yoksulları için sosyal adaletin sağlanmasına dönük bir perspektif içermektedir. Topraksızlık ve yoksulluk, temel olarak emekçi sınıfların sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır ve röportajlar bu sınıf dilimlerinin yaşam koşullarının iyileştirilmesi taleplerine destek vermektedir. Bu başlık altına girebilecek kimi örnekler şöyledir:

- Dünyanın En Büyük Çiftliğinde Yedi Gün (içinde, *Peri Bacaları, Bu Diyar Baştan Başa* 3, 32-55):

“... hükümet, ... Ceylanpınarı çiftliğinden beş yüz bin dönümlük bir sahayı da topraksız köylüye dağıtır. Bu toprak dağıtıldığı zamanlar gene ben o yanlardaydım. Gözlerimle gördüm. Çöl düğün bayramı içinde, dinmez bir sevinç içinde çalkanıyordu. Köylü için inanılmaz şeyler oluyordu. Yılların, yüzyılların esiri köylü, toprak sahibi oluyordu. Onlar sevinmesinler de kimler sevinirler.” (39)

- Diyarbakır (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa* 1, 9-25):

“Köydeki geçim seviyesi sıfırdan da aşağı... ben, bunu rakamlarla tespit ettim. Yerim dar olmasaydı teker teker sürerdim gözünüzün önüne. Görüp şaşardınız, inşaatı ne kadar ağır şartlar altında yaşayabiliyormuş. Gene köyün geçim durumunu, kaba tarafından gösteriveririm.

Köye hiç et girmiyor. Eti ancak hayvan ölümünden ölümüne yiyorlar.

Ekmekleri mısır darısı, arpa, buğday, akdarı, nohut karıştırılarak yapılıyor.

Köyde 20 tane inek var. Koyun, keçi hiç yok. Yağ yiyen de pek az. Kazları besleyip yağlandırıyorlar, ondan çıkan yağı yiyorlar.

...

Akşamları yemek pişirmek âdetini çoktandır unutmuşlar.” (22-23)

- Dünyada Van (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa* 1, 26-47):

“Bir milletin halkı, köyünde, evinde -ki hükümet ona da müsaade etmeyecektir ta-

12 Yaşar Kemal'in röportajlarında, diğer edebiyat metinlerinde olduğu gibi çok baskın doğa tasvirleri ve sevgisi vardır. Yukarıdaki sınıflandırmaya dâhil edilen kimi röportajların doğanın yok oluşuna duyulan kaygı ve öfkeyle yazıldığı, temel niteliğinin bu olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu röportajlardaki kimi anlatım ve aktarımlar, tali de olsa yukarıdaki sınıflandırmalardan birine girdiği için buraya dâhil edilmiştir.

13 Kemal'in sanatçılarıyla görüşmeleri ile onlara ilişkin izlenimlerini anlattığı ve ayrı bir başlık oluşturabilecek sayıda bazı röportajları vardır. Kemal'in bu röportajları, yukarıdaki kapsama girmediği için ayrı bir tasnif başlığı haline getirilmese de bir dipnotta değinilmesi gereken kadar da çoktur: Sait Faikle Görüşme (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa* 1, 203-205), Abidin Dino 18 Yıl Sonra İstanbulda (içinde, *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştan Başa* 4, 90-97), Füreyanın Çini Cenneti (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa* 2, 98-100), Çetin Altan İle Bir Konuşma (içinde, *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştan Başa* 4, 39-49), Köylü Ressam Balaban (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa* 2, 86-89), Dost Elif Naci Ressam Elif Naci (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa* 2, 90-93), İstanbul Çocuğunun Gözüyle Anadolu Köylüleri (içinde, *Peri Bacaları, Bu Diyar Baştan Başa* 3, 174-216).

bii- hangi şart içinde yaşarsa yaşasın, evinde hayvanı ile birlikte yatsın aç kalsın, ne dereceye inerse insin, hükümet kendi vasıtaları ile insanoğlunu hayvan seviyesine indiremez. Olamayacak olan budur. Ayıp olan budur. Hiçbir teşekkür, hiçbir insan bunu yapmaya cesaret edememelidir. İnsanoğlunun, insan olarak bir haysiyeti vardır.” (34)

— **Barınma:** Gerek kent yoksullarının mağara gibi uygunsuz yapılarda yaşamaları gerek tarım işçilerinin kötü koşulları, gerek sokak çocuklarının barınma ihtiyaçları gerek de memleketlerinde barınamadıkları için göç etmek zorunda kalanların sorunları, Yaşar Kemal röportajlarında vurgulu biçimlerde ele alınan içeriklerden biridir.

- Bir Gecekondu Yıktılar! (içinde, *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştan Başa* 4, 47-52),

Dün, Küçükçekmecedeki Meneşede bir gecekonduyu yıktılar. Kırk yaşında üç çocuklu Giresunlu Hasan Aksoyun gecekonduğunu yıktılar. Hasan Aksoy on iki yıl önce Cihanşirde inşaat işçisi iken orada bir eczanede çalışan Fikriyeyle tanışıp evlenmiş. İkisi de gurbetçi. Fikriye Aksoy şöyle anlattı:

“Anamı sekiz yaşından beri görmedim. Bir anam var. Yaşadığımı buraya gelen komşulardan duyuyorum. Sekiz yaşında beni evlatlık verdiler. İstanbula geldim. O yıl bu yıldır ne anamı gördüm, ne de köyümü. Benim köyüm de Hasan oldu, evim de. Benim köyüm de Meneşe oldu, evim de.”

Evlendikten bir yıl sonra işte bu gecekondu yerine, Meneşe sırtlarına gelmişler. Paraları olmadığı için kendilerine bir çadır uydurmuşlar. Tam beş yıl, karda kıyamette, sıcakta tozda, susuz ışsız mağara hayatı yaşar gibi tam beş yıl çadırda yaşamışlar. 1958’de de komşuların yardımlarıyla bu gecekonduyu, kırıp sararak yapmışlar. (47)

- Mağara İnsanları (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa* 2, 49-73):

“Kadın:

‘Bu neymiş, tahsildar mıymış yoksa?’

Abdülhalim gururla:

‘Yok, gazetecidir. Ferman söyler hükümete. Bizim derdimizi, halimizi görerek, sonra gidecek hükümet babamıza ferman verecek, diyecek ki, bir Abdülhalim vardır mağara köyünde, hali çok kötüydü. On çocuğu vardı çıplak çıplak. Yiyecek darı ekmeği bile yok. O bizim için çalışıyor, nasıl misafir almam onu evime... Başım üstünde yeri var,’ dedi.

Hala ayaktaydık. Kadın getirip yere bir yırtık çul atıp, kirli bir yastık koydu. Halimle oturduk.

Halim mahcup mahcup:

‘Kusura kalma beyim, yok. Yokluğun gözü çıksın. Benim de halim bu işte. Görüyorsun halimi. Yaz fermanımı hükümete... Çok acı yaz ki bizi mağaralardan çıkarsınlar. Eskiden bu mağaralarda doksan ev oturuyordu. Şimdi yirmi beş ev kaldı. Hep öldüler. Bir kısmı da başka köylere taşındılar. Bizim gibi sefiller kaldı mağarada. Burada çok hazine tarlaları var. Hep ağaların elinde hazine tarlaları, onları bizlere bir verseler bu lanet mağaralardan çıkarız. Mu mağaralara Allah düşmanımı bile düşürmesin. En sonunda insanı bir hastalığa müptela oluyolar. Mağarada çıkan hastalıklar hiçbir köyde çıkmaz. Buranın hastalığı bambaşkadır. Üç günde katlaşıverirler.” (58)

— **Sağlık:** Özellikle çocukların sağlık sorunları, Yaşar Kemal'in röportajlarında oldukça geniş yer tutmaktadır. Hem sokak çocukları üzerine yazdığı röportajlar hem de tarım işçilerini anlatımlarında yer alan çocukların sağlık sorunlarına ilişkin gözlem ve bilgi aktarımları, yüksek orandadır. Kent yoksullarının mecbur kaldığı olumsuz barınma koşullarının yarattığı sağlık sorunları da Kemal'in aktarımlarında yer almaktadır.

- Dünyada Van (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa 1*, 26-47):
“Doktor bilmiyorlar. Bilseler bile, verecek para nerede? Ağırca, ölümcül hastaları deriye çekiyorlar. Bir koyunu yüzüp, derisini sıcak sıcak sarıyorlar bedene. Her derde deva.” (46)
- Mağara İnsanları (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa 2*, 49-73):
“Halim, bu mağaralara hiç doktor gelmedi mi? Hiç doktor nedir bilir misiniz siz?
Halim:
‘Beyim,’ dedi, ‘ben askere gitmeden önce, ne doktor, ne ilaç, hiç böyle şeyler duymamıştım. Bu köyde benden başka hiç kimse doktor nedir görmemiştir, duymamıştır. Zaten eskiden kasabada bile yoktu. Bizde her hastalığa şeyh bakar. Geçen yıl bizim Abdonun babası hasta oldu. Allah bilir ya satılıcandı hastalığı. Ben dedim, bunu götürürelim doktora, kimse dinlemedi. Bana kötü kötü baktılar. Sonra üç gün içinde öldü gitti Abdonun babası... İyi adamdı Abdonun babası. Vallahi istersen teker teker bu mağara köyüne sor, doktor nedir diye. Kimse bilmez. Şaşırıp kalırlar.” (58-59)

— **Eğitim:** Yaşar Kemal eğitim üzerinde dikkat çekecek seviyede durmuştur. Öyle ki Özer (2013: 240) Kemal için “eğitim gönüllüsü” ifadesini kullanmaktadır. Sokak çocuklarının eğitimsizliği, tarım işçilerinin çocuklarının eğitim olanaklarından yoksun bırakılmış olması, Kemal'in bu konuları ele alırken ilk sıraya koyduğu alt başlıklardır. Eğitimin bir hak olarak devlet tarafından sağlanması talebi ve ailelerin eğitim konusuna vermesi gereken önem, Kemal'in röportajlarında açıkça görülmektedir.

- Dünyada Van (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa 1*, 26-47):
“Muradiye ilçesinin 127 köyündeki 4 okuldan birisi de burada. okul 1984'de açılmış. Köydeki nüfustan ancak 17'si okur yazar. Onların da çoğu, çat pat, askerlikte öğrenmiş. Okula 45 çocuk devam ediyor. okulda sıra da yok. Kuru yerde oturuyor öğrenciler. 1996 nüfustan 45 çocuk! Ne denir...” (46)
- Doğuda İnanılmaz Şeyler Gördüm (içinde, *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa 2*, 9-48):
“Konuşuyoruz:
‘Sofi, ne iş görüyorsun? Geçimin nasıl?’
Doğuda yaşlı sakallılara ‘Sofi’ diyorlar. Ben de onun için ona öyle hitap ettim. Bizim sofi Türkçe de bilmiyor tabii.
‘Yarıcılık, ağanın yarıcılığını ediyorum. Biri benim ikisi ağanın.’
Eski yazı lafı ağızından çıkar çıkmaz sofi bir parladı ki bayağı korktum.”
‘O yezit, o gavur, o Fransız gavuru, o Ermeni piçi, o ne idiği belirsiz çingene tohumu, o senin sorduğun namussuz öğretmen, dinsiz öğretmen, göz açtırıyor mu bizlere. Hocalar elinden usanmışlar. Çocuklarımızı zarla o gavur mektebini sokuyor. O mektebi bitirdikten sonra da vakti geçiyor çocukların, büyüyorlar. Bizim o tarafın öteki köylerinde gavur mektebi yok. Onlar rahat, onların her çocuğu bir alim gibi Kuranı gürül gürül okuyor. Her biri bir hoca.” (22)

— **Sosyal Güvenlik:** Yoksulluk sorunuyla iç içe geçmiş şekilde ama başka bir başlık oluşturabilecek kadar işlenen bir diğer sosyal hak da sosyal güvenlik. İnşaat işçileri,

kaçakçılar, denizden geçinenler, güvencesiz çalışanlar Kemal'in bu konuda odaklandığı gruplardır. Bu kesimleri ele aldığı röportajları, güvencesizliğin neden olduğu toplumsal sorunları işlemesi ve tanıklık aktarımlarıyla birlikte, sosyal güvence hakkının ve hatta talebinin dile getirildiği metinler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu başlık altına girebilecek kimi örnekler:

- Proleter Şoförle Konuştum! (içinde, *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştan Başa* 4, 71-80):

“Geleli iki ay oldu,” diyor Yalkın. “Minibüsü çıkardım, çalışmaya başladım. Kadıköy-Pendik arası. Baktım bütün minibüslerin bir adı var. Tatlım, Kartalım, Uğur, Yolalan, falan filan... ben de minibüsümün adını Proleter koydum.”

“Neden proleter?”

“Ben bu kelimeyi çok severim. Kalimeyi değil de anlamını çok severim. Ben proletaryadan bir kişiyim. Ve proletarya insan soyunun en namıslı, en sıcak, en insan sınıfıdır. Kimseyi sömürmez, kimseye hükmetmez, kimseyi ezmez. Dünyayı yaratan proletaryanın elleridir. Proletaryanın elleri olmasa dünya olmazdı ben proletarya hayranıyım. Şu dünyada yapılmış güzel olan, faydalı olan ne varsa proletaryanın güzel ellerinin eseridir.”

Süleymaniye o güzel ellerin eseri, şu köprüler, şu sülün gibi güzelim minareler, vapurlar, trenler, uçaklar... yediğimiz ekmeğe, içtiğimiz suya. Şu kıpkırmızı domatesler, demir, bakır ve tereyağı... Ve tekmi sebze. Oturduğumuz evler. Proletaryanın güzel ellerinin eseri.

“Bu minibüs benim alnımın teridir. Benim ve Halidenin. Gözümüzdür. Bu minibüsten dolayı da daha bir miktar borcum var. Bir minibüs alacak parayı bir proleterin nerede olursa olsun biriktirmesi zor. Ben de tuttum, minibüsümün bu göz nuru, bu alın teri adamlarının adını koydum. Ve minibüsümün adına Proleter dedim. Uzun bir süre böyle, bu ad altında çalıştım durdum. Kimse bana nereden gelip nereye gidiyorsun demedi.” (76-77)

- Neden Geliyorlar? (içinde, *Peri Bacaları, Bu Diyar Baştan Başa* 3, 139-173):
Anadoluda evlenmek, en fakiri için de olsa epeyce masraflıdır. Başlık vermek, düğün masrafı iflahını keser adamın, işte bu yüzden yeni evlenenler, para kazanmak için, hemen gurbete gitmek zorunda kalırlar. (154)
- Diyarbakır (içinde, *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştan Başa* 1, 9-25):
“... Bir aralık, bir ‘dert’ sözü çıktı ağzımdan.

Sözüm ağzımda kaldı.

‘Oğul, oğul,’ diyor, ‘dert mi ararsın Diyarbakırda, Diyarbakırın taşı toprağı ahü vahtır.’

Sonra açıyor ağzını, yumuyor gözünün. Dört söyler.

İşsizlik diyor. Yokluk diyor. Bu şehrin yüzde yetmiş işsiz, perişan diyor. Bak, diyor, kahvelere bak. Tıklım tıklım dolu. Dünyanın hangi şehrinde bu kadar kahve var? Eskiden zaten perişandı köylü. Açtı. Şimdi motor çıktı. Ağalar topraktan attı köylüyü, diyor. Bir ağa elinde beş köy var, on köy var... Fabrika gerek. Bu memlekette fabrika olmazsa olmaz. Bütün şark yollara dökülmüş. Diyarbakıra akıyor. Diyarbakır işsizlikten kırılıyor. Fabrika oğul, sanayi gerek oğul, diyor. Bak şu şehrin pisliğine, tozdan göz gözü görmüyor, diyor. Bakıyorum, yerden göğe kadar haklı. ” (14)

— **Sosyal Yardım:** Yaşar Kemal, Sosyal güvencenin yanı sıra, özellikle felaketzedeler, tarım işçileri ve sokakta yaşayan çocuklar için sosyal yardımların gereği üzerinde yer yer durmuştur. Bu sorunlar tamamen ortadan kaldırılmaya kadar sosyal yardım tedbirleri-

nin alınması gereği, fazla vurgulu olmasa da Yaşar Kemal röportajlarından çıkartılabilecek bir başka sosyal hak başlığıdır. Ancak sosyal yardım teması günümüzdeki kullanımından oldukça farklı, ihtiyaç halindeki yurttaşlara sağlanması gereken hak temelli toplumsal bir zorunluluk olarak ele alınmaktadır.

SONUÇ

İşçi sınıfının 19. yüzyıl boyunca verdiği mücadeleler sonucu ortaya çıkan sosyal haklar edebiyatın pek çok türünde ele alınmıştır. Toplumsal gerçekçi, sosyalist gerçekçi akımlar içinde verilen, hatta realist akıma giren kimi roman, öykü, şiir ve oyunlar, dönemin sosyal hak mücadeleleri hakkında bilgi ve fikir vermektedir. Lakin, bu türlerin hepsi, her ne kadar gerçeklikten hareket etse de kurgusal anlatıma başvurmakta, nicel gerçekliğe sadık kalma zorunluluğu olmadığı için bu nicel gerçeklik hakkında oluşturduğu nitel anlamları da gerçeklik dışına taşıma ihtimali taşımaktadır. Bu ihtimal, sosyal haklar gibi “gerçek” bir konu ve sosyal hakların geliştirilmesine ihtiyaç duyulan toplumsal sınıf ve gruplar için, gerçeklik dışına çıkmakla inandırıcılığın yitilmesi gibi bir risk de taşımaktadır. Dolayısıyla sosyal hakların ele alınışı sırasında edebiyatın bu riskini dışarıda bırakan bir türe ihtiyaç vardır. Öte yandan bu konu aynı zamanda, yalnızca nicel gerçekliğin istatistikî bilgi ve durağan görüntülerine bırakılamayacak kadar da gerçektir. Bu nedenle, süreç, duygu, deneyim gibi alanlardan edinilecek bilginin de sosyal hakların ele alınışında hayati bir önemi vardır.

Bütün bunlardan yola çıkarak röportajın, sosyal hakların edebiyata taşınmasında en uygun tür olduğu söylenebilir. Röportaj, yazarının özellikle de sınıfsal olmak üzere bir toplumsal soruna eğildiği ve taraf aldığı bir türdür. Edebiyatın bir kolu olduğu hem bu türde örnekler veren yazarlar hem de eleştirmenler tarafından kabul edilen röportaj, gazetecilik ve edebiyatın bilgi toplama tekniklerini kullanarak, gazetecilikteki “nicel gerçekliğine sadık kalma” ilkesi ve edebiyatın araçlarıyla üretilmiş metinlerdir. Bu metinler, çok büyük oranda gazetelerde yayımlanmış gazetecilik metinleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemizde bu türün en önemli örneklerini veren Yaşar Kemal, sosyal hak taleplerinin ve mücadelelerinin yoğun olduğu 1951-1963 yıllarında, Türkiye'nin dört bir yanını dolaşarak röportajlar hazırlamıştır. Kemal, roman, öykü ve folklor araştırmalarına da büyük oranda kaynaklık eden birikimini de neredeyse bu röportajcılık dönemine borçludur. Kendisini bir “sosyalist” olarak niteleyen Kemal, röportajlarında sınıfsal sorunlara ve sosyal adaletsizliğe odaklanmıştır.

Yaşar Kemal'in röportajlarının sosyal haklar kapsamını ağırlıklı olarak kent ve kır yoksulları, topraksız köylüler, tarım işçileri, güvencesiz işçiler, felaketzedeler, sokak çocukları oluşturmaktadır. Kemal'in röportajlarının içeriğini oluşturan sosyal hak başlıkları ise, toplumsal adalet, barınma, eğitim, sağlık, sosyal güvence ve sosyal yardımdır. Bu kapsam ve başlıklardaki röportajlarında Yaşar Kemal, bu türün en önemli örneklerini vermiş, konuları gazetecilik ve edebiyatın tüm imkânlarını kullanarak ele almıştır. Sosyal hakların neo-liberal dönemdeki tasfiyesine paralel olarak günümüzde yeni röportajcılara ve röportajlara rastlamak gittikçe zorlaşmaktadır. Bununla birlikte yükselen hak talepleriyle birlikte röportajcılığın da artacağını söylemek mümkündür çünkü hak talepleri yükseldikçe görünürlükleri ve gerçeğe olan toplumsal talep de yükselecektir. İşte son söz, bu bağlamda Yaşar Kemal'e (2011: 11) verilmelidir:

“Türkiye’de demokrasiyle birlikte röportajcılık da gelişecektir. Gazeteler ne kadar dretirlerse diretsinler, ayakta kalmak, okuyucuya insanca varmak için, televizyon, radyo, sinema furyasında, röportaja başvurmak zorunda kalacaklardır. Dünya gazeteciliğinin bugünlerde girdiği bu çaresiz yola bizinkiler de gireceklerdir.”

KAYNAKÇA

- Akbulut, Erden (1989) *İnsan Hakları İnsani Toplumun Ürünü Olacaktır*. http://www.urundergi-si.com/10eylul/arsiv/say14/insan_haklari_insani_toplum.php, Erişim Tarihi: 14.06.2016.
- Andaç, Feridun (2012) *Yaşar Kemal, Sözü'nün Büyücüsü*, İstanbul: Kavis.
- Bayramoğlu, Sonay (2011) "Burjuvaziye Not; 'Gülümse Kaderine': Olağanüstü Hal ve Haklar". Bürke, Y. vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri 1* içinde, Ankara: Notabene, 187-206.
- Bezirci, Asım (2008) *Edebiyat Neye Yarar?* (<http://www.cafrande.org/edebiyat-neye-yarar-asim-bezirci/>, Erişim tarihi: 22.06.2016)
- Boratav, Korkut (2011) "Hak Mücadeleleri ve Ekonomi", Bürke, Y. vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri 1* içinde, Ankara: Notabene, 153-164.
- Bulut, Nihat (2009) *Sanayi Devriminden Küreselleşmeye Sosyal Haklar*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- Bürke, Yalçın ve Metin Özügürlü (2011). "21. Yüzyılda Toplumsal Hak Mücadelelerinin Sınıf İçeriği", Bürke, Y. vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri 1*, Ankara: Notabene, 15-50.
- Coşkun, Vahap (2006). *İnsan Hakları: Liberal Açından Bir Tahlil*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Donnelly, Jack (1995) *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları*, Mustafa Erdoğan (çev.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Erdoğan, Mustafa (1998) *Liberal Toplum Liberal Siyaset*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gülmez, Mesut (2001) *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi: Egemenlik İnsanındır*, Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları.
- Kabaş, Sibel (2009) *Soru Sorma Sanatı - Dünyada ve Türkiye'de Röportaj ve Söyleşi Geleneği*, İstanbul: Doğan Kitap.
- 142 | Kaboğlu, İbrahim (2004) *Özgürlükler Hukuku*, Ankara: İmge Yayını.
- Kant, Immanuel (1995) *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, İoanna Kuçuradi (çev.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kant, Immanuel (2003) *Ethica: Etik Üzerine Dersler*, Oğuz Özügöl (çev.), İstanbul: Pencere Yayınları.
- Karabacak, Yakup (2007) *Sosyalistler ve Burjuva Hukuku*, <http://www.devrimyolundakurtulus.net/03/07hukuk.htm>
- Karatepe, Umar (2011) "Sermaye Egemenliğinin İzdüşümü Olarak Dinsel Hayırseverlik", Bürke, Y. vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri 1*, Ankara: Notabene, 207-240.
- Kemal, Yaşar (2004) *Yaşar Kemal Kendini Anlatıyor, Alain Boquet ile Görüşmeler*, İstanbul: YKY.
- Kemal, Yaşar (2011) *Röportaj Yazarlığında 60 Yıl*, İstanbul: YKY.
- Kemal, Yaşar (2013) *Çocuklar İnsandır*, İstanbul: YKY.
- Kemal, Yaşar (2014) *Bir Bulut Kaynıyor, Bu Diyar Baştanbaşa 4*, İstanbul: YKY.
- Kemal, Yaşar (2015) *Peri Bacaları, Bu Diyar Baştanbaşa 3*, İstanbul: YKY.
- Kemal, Yaşar (2016a) *Nuhun Gemisi, Bu Diyar Baştanbaşa 1*, İstanbul: YKY.
- Kemal, Yaşar (2016b) *Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştanbaşa 2*, İstanbul: YKY.
- Kuçuradi, İoanna (2007) "İnsan Onuru Kavramı ve İnsan Hakları", *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*, Akara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 69- 76.
- Kuyurtar, Erol (2004) "Haklar". *Liberal Düşünce Dergisi*, 34, Bahar.
- Locke, John (1999) *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler*, İsmail Çetin (çev.), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Locke, John (2004) *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, Fahri Bakırcı (çev.), Ankara: Babil Yayınları.
- Nuttall, Jon (1997) *Ahlak Üzerine Tartışmalar: Etiğe Giriş*, Abdullah Yılmaz (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özdek, Yasemin (2011) "Marksizm ve Haklar". Bürke, Y. vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyut-*

- larıyla Hak Mücadeleleri 1* içinde, Ankara: Notabene, 51-108.
- Özdemir, Ali Murat ve Ebubekir Aykut (2011) “Liberalizm ve Haklar”. Bürkeç, Y. vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri 1* içinde, Ankara: Notabene, 297-310.
- Özdemir, Emin (2007) *Yazımsal Türler*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özer, Ömer (2013) *Haber Roman, George Orwell ve Yaşar Kemal'den Örneklerle Edebi Gazetecilik / Röportaj*, Konya: Literatürk.
- Özüğurlu, Aynur (2011) “İnsani ihtiyaçlardan Haklara: Sermaye Birikir ve Emekçiler Kendilerini Yeniden Üretirken”, Bürkeç, Y. vd. (Ed.), *Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri 1* içinde, Ankara: Notabene, 123-152.
- Püsküllüoğlu, Ali (1991) *Yaşar Kemal Sözlüğü*, İstanbul: Toros Yayınları.
- Rand, Ayn (1993) “İnsanın Hakları”, Atilla Yayla (der.), *Sosyal ve Siyasal Teori –Seçme Yazılar* içinde, Ankara: Siyasal Kitabevi, 258-264.
- Rousseau, Jean-Jacques (2009) *Toplum Sözleşmesi*, Vedat Günyol (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Simmers, Mary, (2019) *What is Literary Journalism?* 6 Aralık, <http://www.articlesbase.com/writing-articles/what-is-literary-journalism-1546292.html>, Erişim Tarihi: 22.06.2016.
- Tepe, Harun (2009) *Sosyal Haklar ve İnsan Hakları: Sosyal ve Ekonomik Haklar Olmadan İnsan Hakları Korunabilir Mi?*, I. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, 22-23 Ekim, Antalya.